

ISSN 0352-5007 | UDC 821.16+811.16(05)

**ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА
СЛАВИСТИКУ**

99

НОВИ САД • 2021

МАТИЦА СЕРБСКАЯ
ОТДЕЛЕНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ И ЯЗЫКА

MATICA SRPSKA
DIVISION OF LITERATURE AND LANGUAGE

СЛАВИСТИЧЕСКИЙ СБОРНИК
REVIEW OF SLAVIC STUDIES

99

НОВИ САД

САДРЖАЈ — CONTENTS — СОДЕРЖАНИЕ

К 200-ЛЕТИЮ ФЕДОРА ДОСТОЕВСКОГО: ПИСАТЕЛЬ И ДУХ КАПИТАЛИЗМА

Сергей Фокин, Феноменология духа капитала в жизни и творчестве Ф. М. Достоевского	11
Наталья Тарасова, Тема капитала в романном творчестве и публицистике Ф. М. Достоевского: текстологический и историософский аспекты	31
Виктор Дмитриев, «Деньги сравнивают все неравенства»: что копит Аркадий Долгорукий?	43
Ольга Волчек, Деньги в романе Ф. М. Достоевского <i>Игрок</i> : психоанализ, патология и здоровье литературы	61
Елена Гальцова, Деньги и проценты в переводах на французский язык <i>Записок из подполья</i> Ф. М. Достоевского: вопросы экономики, этики и эротики	75
Лиана Дмитриева, Достоевский и деньги: фокус внимания французской стороны	93
Вадим Школьников, Достоевский и Писарев: две прекрасные души в литературном поле	103

ВЕРА И ВОЙНА: РЕЛИГИОЗНАЯ ЭТИКА И ЛИЧНЫЙ НРАВСТВЕННЫЙ ВЫБОР В СТРАНАХ ПРАВОСЛАВНОЙ КУЛЬТУРЫ

Александр Луньков, Православный этос Русско-турецкой войны 1877–1878 гг.: топологический и дискурсологический анализ	123
Екатерина Черепанова, Смерть на войне в русской военной корреспонденции 1939–1945 годов: реакции, рефлексии и практики оправдания	135
Анна Давлетшина, Моральные ценности и религиозная вера в воспоминаниях советских беженцев Второй мировой войны	153
Андрей Дудчик, Номос болота: концептуализация проекта белорусской «партизанской этики»	165

СТУДИЈЕ И РАСПРАВЕ

Марија Митровић, Функција писма у прози Јелене Димитријевић	183
Леон Којен, Песничка семантика у српском модернизму: „Стражилово“ Милоша Црњанског	197
Валерий Мерлин, Моцарт-шмоцарт и прочий Манделштам. Семантический ореол и фонетический шум	231
Дарья Луговская, Статьи В. Ф. Ходасевича 1908–1914 годов: критика прогресса, «мещанства» и поиск новой эстетики	251
Ольга Соколова, Императив даёшь как маркер интенсификации иллюкативной силы в советском политическом дискурсе	265
Мария Кувекалович, Биокосмизм Андрея Платонова (на материале книги стихов <i>Голубая глубина</i>)	293
Мария Александрова, Мифы о Пушкине и стихотворение Булата Окуджавы «Счастливчик»	305
Александр Марков, Содержательность смены медийной формы в пародийном романе Павла Асса и Нестора Бегемотова <i>Штирлиц, или как размножаются ежики</i>	312

ПРИЛОЗИ И ГРАЋА

Алексей Малинов, Михал Мильчарек, Письмо В. В. Розанова И. М. Гревсу (эпистолярный комментарий)	337
Merima Omeragić, Od istorijske pogibije Hifzi-bega Đumišića do baladne reprezentacije zbilje	351
Горан Радоњић, Његошева обрада приче о Батрићу Перовићу	371
Алина Маслова, Татьяна Мочалова, Репрезентация умственных способностей человека в русских говорах (на материале русских говоров Мордовии)	383
Дарко Илин, Погледи Александра Белића на питања о словеначком језику	399

ПРИКАЗИ

<i>Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова: От семантических кварков до вселенной в алфавитном порядке (К 90-летию академика Юрия Дерениковича Апресяна), №2, Российская академия наук Институт русского языка имени В. В. Виноградова, Москва 2020, 302 стр.; Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова: От семантических кварков до вселенной в алфавитном порядке (К 90-летию академика Юрия Дерениковича Апресяна), №3, Российская академия наук Институт русского языка имени В. В. Виноградова, Москва 2020, 294 стр. (Найџаца Миланов)</i>	415
<i>Ivanu Dorovskému ad honorem: příspěvky z kolokvia k 85. narozeninám prof. dr. Ivana Dorovského, DrSc. K vydání připravil Václav Štěpánek. Brno: Masarykova univerzita, 2020, 214 str. (Александра Корга Пейровић)</i>	423
<i>Бисерка Рајчић, Фактиомонијаже: њорјиреџи, живовиојисци, јубилеји, сећања, разговори, џисма, мисли о..., Трећи трг — Сребрно дрво, Београд 2020, 545 стр. (Јелена Марићевић Балаћ)</i>	426
<i>Елена Юшкова. Айседора Дункан и вокруг. Москва: Кабинетный ученый, 2019, 278 стр. (Марија Кувекаловић)</i>	430
<i>А. А. Россомехин (ред.). Приказ Реввоенсовета № 279 «К пятилетию Красной Армии», с иллюстрациями Юрия Анненкова: Уничтоженное издание 1923 года. + Антология авангардистских приказов и декретов 1917–1924 годов. (Приказ как литературный жанр: от футуристов до ничевоков.) Санкт-Петербург: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2019, 192 стр.: ил. + 24 стр. вкладка [репринт книги 1923 г.]. (Марија Кувекаловић)</i>	434
<i>Богданова Полина (сост.). Метаморфозы театральности: разомкнутые формы. Сборник статей и интервью. Москва: Новое литературное обозрение, 2020, 304 стр. (Лана Јекнић)</i>	437

IN MEMORIAM

Најплеменитији метал — сребро XX века. In memoriam: Николај Богомолос (1950–2020) (Корнелија Ичин)	443
Регистар кључних речи	446
Списак сарадника	450
Упутство за припрему рукописа за штампу	453
Рецензенти	462

ОД СЕМАНТИЧКИХ КВАРКОВА ДО УНИВЕРЗУМА АЗБУЧНИМ РЕДОМ¹

Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова: От семантических кварков до вселенной в алфавитном порядке (К 90-летию академика Юрия Дерениковича Апресяна), №2, Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, 2020, 302 стр.; *Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова*: От семантических кварков до вселенной в алфавитном порядке (К 90-летию академика Юрия Дерениковича Апресяна), №3, Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, 2020, 294 стр.

Часопис *Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова* представља издање Института за руски језик РАН које се публикује четири пута годишње и које обухвата тематски организоване радове из свих области синхронијског и дијахронијског изучавања руског језика, као и етимолошка истраживања на материјалу словенских и других индоевропских језика. Други и трећи по реду број часописа за 2020. годину садрже радове настале на основу реферата изнетих на конференцији одржаној 3–4. фебруара 2020. године у Москви, у организацији Института руског језика РАН.² Конференција је била посвећена академику Јурију Д. Апресяну, једном од водећих руских лингвиста и лексикографа, поводом његовог 90. рођендана. Апресянова импозантна библиографија броји преко 300 научних радова, 15 монографских публикација, 13 речника, бројна међународна предавања. Овај значајни лингвиста сматра се једним од оснивача и главних представника Московске семантичке школе настале шездесетих година прошлог века, чије учење пажњу усмерава на језичку слику света.³ Међу бројним темама Апресяновог научног интересовања истичу се начини представљања лексичког значења, синонимија и антонимија, структура лексичког значења у речничком чланку, историја и теорија структурне лингвистике, описивање семантике глагола помоћу њи-

¹ Овај приказ финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

² На дводневној конференцији изложено је 26 реферата. Програм се може наћи на адреси <http://ruslang.ru/doc/apresjan-conf.pdf>.

³ Глави постулати Московске семантичке школе су да семантички метајезик представља поједностављени и стандардизовани подјезик природног језика. Карактеришу га релативно једноставне речи, граматички облици и синтаксичке конструкције у својим основним значењима, затим идеја аналитичке интерпретације као главног алата за описивање значења било којих лексичких, деривационих и граматичких јединица, а као крајњи циљ истиче се стварање речника са двојним статусом — речник се, заједно са граматицом, сматра неопходном компонентом комплетног научног описа језика, а осим тога представља и најкомплетнији практични водич за савладавање датог језика, јер пружа све информације о одређеној лексеми, неопходне за његову правилну употребу у различитим условима комуникације (Апресян 2005).

хових синтаксичких својстава (Богуславский и др. 2020). Једна од његових идеја јесте и идеја постојања елементарна семантичког метајезика, које је он назвао *кварковима*, а чије је једно од обележја статовност⁴ (Апресјан 1995: 481–482). Упоредо са лексиколошком теоријом јавља се и његова концепција системске лексикографије где кључну улогу играју појмови лексикографски тип (под којим се подразумева класа лексема повезаних заједничким граматичким, семантичким, комуникативним, прагматичким и др. својствима) и лексикографски портрет (под којим се подразумевају индивидуалне карактеристике лексема) (Апресјан 2005: 22–24; Богуславский и др. 2020).

Готово све радове обједињује чињеница да аутори полазе од истраживања Ј. Д. Апресјана, проширујући их новим сазнањима или их тумачећи на новој грађи. Такође, велики број радова повезује чињеница да су базирани на грађи из *Активниоџ речника рускоџ језика* (АСРЈ),⁵ било на примерима обрађених одредница, било на уоченим проблемима са којима се аутори сусрећу приликом лексикографских обрада у својим секцијама.

Први број часописа посвећен Ј. Д. Апресјану садржи 18 радова и два уводна текста. Отвара га предговор А. М. Молдована под називом „Лепота и смисао речи (поводом 90. рођендана Ј. Д. Апресјана)“ (стр. 11–14). Аутор износи најважније податке о Апресјановом научном развоју, његову радну биографију и највредније резултате истраживања, те напомиње да је његов научни рад усмерен ка разумевању устројства човекових представа о свету и рефлектовању тих представа у језику. Апресјанов научни рад се међао и његова дела „одражавају континуирану потрагу за методологијом и алатима који су кадри да тачно представе језичке појмове“ (стр. 11). Монографије овог значајног лингвисте преведене су на многе језике, након чега „семантика је почела да се доживљава као основни елемент лингвистичког описа“ (стр. 11). Такође, дознајемо и о цензури Апресјанових радова крајем шездесетих година прошлог века због његовог учешћа у демонстрацијама против совјетске власти. Из предговора смо стекли представу о Апресјану као научнику, а у наредном прилогу Л. П. Крисина под називом „Јура“ (стр. 15–17), сазнајемо неке детаље о Апресјану као човеку — аутор истиче две амбивалентне особине које красе Апресјана — толеранција са једне стране, и крајња непопустљивост с друге. У чланку су наведене неке занимљиве анегдоте из његовог живота као потврде тих особина.

Прво поглавље, „Морфологија и синтакса“, доноси шест радова. У првом, под називом „Значења и функције перфективизујућег форманта *ти-* у резјанском дијалекту (са паралелама у руском језику)“ (стр. 18–31) Р. Бенако анализира употребу форманта *ти-* у дијалекту словеначког језика који се говори у североисточној Италији, на граници са Словенијом. Аутор ситуацију у овом дијалекту супротставља подацима о форманту *-ну-* у руском (посебно колоквијалном) језику, који указују на његову вишеслојну семантику (перфективизујућу и семелфактивну). Указује се и на архаичност резјанског дијалекта и његов значај за реконструкцију процеса граматикализације словенског глагол-

⁴ Стативним глаголима, према Апресјану, означавају се хомогена стања, својства и односи, а понашају се исто у разним природним језицима (такви су глаголи *видеть*, *слышать*, *хотеть*, *желать*, *знать* итд.) (Апресјан 1995: 481).

⁵ *Активни речник рускоџ језика* публикује се од 2014. године у Институту руског језика РАН под руководством Ј. Д. Апресјана. До сада су објављена три тома (I том А–Б, II том В–Г, III том Д–З), а грађа је преузета из Националног корпуса руског језика. Како се наводи у Предговору првог тома, активни речнички фонд образованог говорника руског језика садржи између 8 и 10 хиљада речи, а међу овим речима највише је творбено простих, стилски неутралних, са развијеном полисемјом и добро развијеним парадигматским односима (АСРЈ: 7–8). О значају овог речника говори и констатација А. М. Молдована из предговора прве представљене књиге часописа: „Чини се да овај речник достиже онај степен савршенства када се научни резултат доживљава као утврђена истина“ (стр. 14).

ског вида. Наредни рад, „Запажања из корпуса о мешању генитива и локатива руских именица“ (стр. 32–42) А. Ч. Пиперског, говори о мешању облика генитива и локатива множине руских именица (нпр. *в тринадцати предыдущих случаях, из многочисленных публикаций*). На основу података из интернет корпуса аутор закључује да је ово мешање настало делимично услед фонетских и морфолошких фактора, али и због синтаксичких и стилских разлога. А. В. Цимерлинг у чланку „Аниматност. Руски језик“ (стр. 43–56) испитује улогу синтаксичко-семантичког обележја аниматности у реализацији низа граматичких конструкција у руском језику, док Т. Ројтер у раду „Глаголски префикс — између граматике и речника: лексикографска решења на примеру префикса *вз-*“ (стр. 57–90) даје преглед значења глаголских форманата са компонентом *вз-* (и аломорфима *взо-*, *вс-*, *всо-*) у граматицама, речницима морфема и студијама, а потом даје и свој опис, позивајући се притом и на податке из АСРЈА. Аутор предлаже да се, по аналогји са његовим истраживањем, проуче и други префикси (*за-* и *по-*) и инфикс *-ну-* у циљу интегралног описа језика, започетог у истраживањима Ј. Д. Апрессјана.

Семантичко-синтаксичка својства заменица у односним реченицама предмет су два рада. Д. Вајс се у чланку „Конструкција с препозитивном односном реченицом“ (стр. 91–106), на примерима из два поткорпуса Националног корпуса руског језика, као и из различитих описа колоквијалног језика испитује две врсте неканонских рестриктивних релативних реченица са заменицом *который* у савременом колоквијалном руском језику, те истиче да се ове форме реченица користе са циљем стилизације и архаизације говора. У коауторском раду Л. Н. Јорданске и И. А. Мельчука „Заменице *кто* и *который* у односним реченицама“ (стр. 107–129) разматра се проблем избора између заменица *кто* и *который* у односним реченицама. Направљена је разлика између псеудорелативне (*Кто устал, пусть уходит*) и два типа релативних реченица: рестриктивно-релативне (*Дом, который я увидел за поворотом, был освещен*) и описно-релативне реченице (*Твой отец, которого все так уважают, сумеет сделать это*). Утврђена су семантичка правила избора између ове две заменице у контексту.

Наредно поглавље, „Теоријска семантика“, садржи четири рада. В. Ј. Апрессјан и Е. В. Рахилина у коауторском раду „Две стране фасадности: *двери* и *окна*“ (стр. 130–147), полазећи од семантичког обележја фасадности⁶, спровеле су корпусно истраживање руских просторних предлога са именицама *дверь* и *окно*. Истичу супротстављену концептуализацију ова два појма — *врата* се перципирају првенствено са становишта функције „пустити унутра“, а *и́розор* са становишта функције „омогућити поглед на спољашњи свет“. Положај посматрача маркиран је уз помоћ предлога *за* и *перед*, а у дијагностиковању положаја учествују и предлози *под* и *в*. На основу овога ауторке закључују да фасадност није својствена објекту као таквом, већ објекту у одређеном положају или у одређеној ситуацији. Истраживање је такође показало неуниверзалност обележја фасадности за већи број језика. А. Богуславски у кратком чланку „Еквиваленција: *p* ≡ неко зна да *p*“ (стр. 148–149) супротставља своје гледиште о концепту ‘знати’ ономе које је изложио Апрессјан. Рад А. Вјежбицке „Значење хришћанског Символа вере кроз универзалне концепте“ (стр. 150–169) доноси истраживање о основним концептима помоћу којих се може разумети хришћанска вера. Анализа се ослања на методологију природног семантичког метајезика (NSM), а циљ је био да се кроз просте концепте представи уводни део *Символа вере* у, како се наводи, речима, фразама и реченицама које су једноставне, јасне и универзално се могу превести. Ауторка закључује истраживање мишљу да су пред семантичарима два задатка: да науче како да протумаче сопствене мисли, како би их могли учинити доступним другима, као и да науче да разумеју

⁶ *Фасадности* је појам који разрађује Апрессјан у оквиру теорије интегралног описа језика и под њом подразумева семантичку компоненту присутну код неких именица која карактерише лексему у свим случајевима њене употребе, аналогно семантичкој компоненти *сйайивности* код глагола (в. Апрессјан 1995: 147).

(и да помогну другима да разумеју) оно што други људи кажу. Поглавље закључује чланак С. А. Крилова „Ка проблему разликовања семантичке површине и дубине“ (стр. 170–189) у коме аутор разматра четири нивоа дубине семантике (тривијални, инвертни, интегрални и прагматички) и покушава да класификује лингвистичке дисциплине (пре свега области савремене семантике) у складу са тим приступом.

Најобимније, треће поглавље овог броја часописа садржи осам радова, превасходно дијахронијски конципираних, а носи наслов „Историја језика, филозофија језика, језичка слика света“. Поглавље отвара рад Ј. Е. Бабајеве „О једном својству система глагола са значењем положаја у простору у француском језику“ (стр. 190–204) у коме се из дијахронијске перспективе разматрају глаголи са значењем заузимања положаја у простору у француском језику. Полази се од места ових глагола на Сводешовој листи базичних концепата⁷. Напомиње се да се значење ‘стајати’ у француском језику може представити на неколико начина. У чланку се износи хипотеза о томе да је глагол *être debout* формиран у 14. веку постао посебно распрострањен у 16. веку. Ауторка сматра да то мора имати везе и са чињеницом да су постојали паронимски глаголи, позициони глагол *ester* и егзистенцијални глагол *estre*. У наредном раду, „Глагол *канути*: етимологија и полисемија“ (стр. 205–215), ауторке А. В. Птенцове, анализира се историјска семантика полисемантичног глагола *канути* (изведеног од прасловенског **kapnŭti*, семелфактива глагола **kapati*). Ауторка наводи пример ланчане полисемије приликом развоја значења овог глагола, при чему се једна од компонената из претходног значења замењује другом у новом (*капля падает на твердую поверхность* → *капля падает в жидкость и растворяется в ней* → *твердый объект падает в жидкость и исчезает в ней* → *объект исчезает в каком-либо месте*). П. Сobotка у чланку „Етимологија, развој и најстарије функције пољског *że* у историјско-компаративној светлости“ (стр. 216–229) разматра механизме формирања пољске лексеме *że* која у савременом пољском језику може вршити различите функције (речце која се користи уз облике императива, упитне заменице, везника итд.). Напомиње да већина пољских етимолога ову лексему изводи из прасловенског **ъѣze*, док аутор претпоставља да је она изведена од анафорске заменице средњег рода **je*. Такође истиче вишефункционалност ове лексеме и у старопољском језику.

3. Зарон радом „О синтаксичко-семантичким својствима пољске лексеме *wdzięczność* ‘захвалност’“ (стр. 230–240) из семантичко-синтаксичког угла анализира појам захвалности на материјалу пољског језика, ослањајући се на теорију семантичких примитива и хипотезе А. Вјежбицке, као и на речнике пољског језика. М. Номаћи у чланку „Како Руси вербализују уметност љубљења: додатак Апресјановој анализи глагола *Celovat* ‘љубити’“ (стр. 241–256) анализира синтаксу и семантику глагола *целовати* полазећи од семантичког приступа који је изнео Ј. Д. Апресјан. Представља употребу овог глагола у конструкцији у + генитив (*celovat’ u kogo čto*) којом се показује неафективност објекта радње, као и њену конкуренцију са конструкцијом *celovat’ komu čto*. Анализа корпуса показала је да је конструкција у + генитив почела да се употребљава у 18. веку у књижевним делима као пример колоквијалног руског језика. У осталим источнословенским језицима ова конструкција сматра се руским калком. У наредном раду, „Још једном о *гордосту* у историји руског језика и руској култури: од ‘упоришта демона’ до осећања личног достојанства“ (стр. 257–276), А. Д. Шмељов анализира историју ра-

⁷ М. Сводеш предложио је листу сачињену од 100 основних лексема заједничких свим језицима на основу којих би се идентификовао стабилан узорак оних које се могу користити за лексичко-статистичку анализу. Приликом бирања базичних лексема имао је у виду чињеницу да оне треба да описују универзалне и једноставне појмове, својства и активности, који су у најмањој могућој мери зависни од одређене средине и културног стања групе. У списак је укључио заменице, лексику којом се изражавају квантитативност, делови тела и активности које се обављају деловима тела, покрети, нека општа својства као што су величина, боја итд. (Swadesh 1972: 275).

звоја концепта ‘гордост’ током два века, с циљем да сагледа промене у руској језичкој слици света. Према аутору, концепт ‘гордост’ у руској језичкој слици света, као и многих других језика, насталих под утицајем традиционалне хришћанске етике, дуго је био схватан као претерано и неразумно високо мишљење о себи, често комбиновано са презиром према другима. Ово разумевање је у великој мери било одређено хришћанском етиком, у којој је ‘гордост’ сматрана првим од смртних грехова, насупрот смирењу. Постепено, у процесу секуларизације друштва, као и у вези са ширењем романтичарских расположења, како аутор истиче, појам ‘гордости’ почео је да се преиспитује и да се схвата као осећај близак појму ‘достојанства’.

Последња два рада прве свеске часописа посвећеног Ј. Д. Апресјану баве се питањем интерпретације књижевних текстова. У првом од њих под називом „Могућност модификовања садржине предтекста као обележје првог дискурсног плана у лирском делу“ (стр. 277–291), Г. М. Зељдович испитује развој перцепције поетског текста наводећи да се у прототипичном случају, лирски текст може поделити на емпиријски део у коме је представљено неко искуство које је лирски јунак доживео, и фокус, односно део у којем аутор долази до открића важне истине које битно мења његов однос према свету или према себи. Ова композициона опозиција, која је кључна за текстове, добија језичке манифестације у информативнијим завршним деловима текста. Прву свеску часописа закључује М. В. Љапон радом „Стратегија комичног. Парафразирање идиома (укрштенице, анегдоте)“ (стр. 292–300) анализирајући идиоматске конструкције употребљене у шалама или укрштеницама, а чији комични ефекат подстиче креативност код читалаца, те истиче да проучени материјал показује неисцрпност стваралачког потенцијала језика. Такође, аутор даје и примере међужанровског паралелизма, али указује и на буквално разумевање идиомâ код неизворних говорника.

Трећи број часописа *Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова* за 2020. годину садржи 19 радова и подељен је у две тематске целине. Прво поглавље са насловом „Семантика синтаксе“ садржи десет радова, а отвара га рад „О наслеђивању валентности приликом синтаксичке деривације“ (стр. 9–23), у ком аутори И. М. Богуславски и Л. Л. Иомдин разматрају утицај семантичке валентности именице на синтаксичку валентност придевског деривата. Под синтаксичком деривацијом подразумевају однос међу лексемама, када оне припадају различитим врстама речи, али имају идентично лексичко значење, те наглашавају да је овај однос посебно присутан код парова глагол — именица из класе *nomina actionis*. На примеру придева *ïроценñни*, показују да се све три валентности мотивне именице *ïроценañ* (Количина, Део, Целина) могу изразити и придевом *ïроценñни*, али се, како напомињу, изражавају на друкчији начин него именицом. М. Гроховски у раду „Пољске заменице *niektóre/niektórzy* као партитивни квантификативни оператори“ (стр. 24–34) на грађи из Националног корпуса пољског језика анализира неодређену заменицу *niektóre/niektórzy* наводећи да се она увек јавља у колокацији са именицом, да има неспецифичну употребу са именицама које означавају материју, те да јој је могуће додати именску фразу са присвојном заменицом (нпр. *niektóre moje uczennice*). Такође, аутор указује и на постојање заменице *poniektóry/poniektórzy*, која је архаични синоним заменици *niektóry/niektórzy*, и наводи да се ова заменица употребљава у колоквијалном језику, када се жели изразити презир према некоме.

Неколико радова базира се на истраживању семантичко-синтаксичких карактеристика глагола. Д. О. Добровољски и А. А. Зализњак у коауторском раду „Руске конструкције са потенцијално модалним значењем према подацима из паралелних корпуса“ (стр. 35–48) испитују преводне модалне конструкције у руском језику и њихов однос са немачким изворником. Како напомињу, ове конструкције са модалним глаголима у немачком језику чине засебну семантичку и граматичку класу. Чланак нуди прелиминарни списак таквих јединица које садрже модалну компоненту, а аутори истичу да се предложени модел може применити и на преводе са других језика који имају развијен

систем модалности. Б. Л. Иомдин и Л. Л. Иомдин у раду „Валентност чињенице и валентност аргументације“ (стр. 49–61) разматрају руске глаголе *отнекиваться, извиняться, оправдываться, спорить* итд. у којима се распознаје валентност садржаја коју, како истичу, карактеришу два битна својства: разноврсност у начинима њеног изражавања и нетривијалност односа валентности садржаја и валентности теме. Аутори износе хипотезу да се овде валентност садржаја дели на валентност чињенице (*Он извиниљся, што не пришел на мой день рождения*) и валентност аргументације (*Он извиниљся, што день рождения начинаљся слишком рано (и потому он не мог успеть добраться вовремя)*). Будући да се обе валентности предиката често остварују на исти начин, аутори напомињу да то неизбежно ствара неодређеност. Рад Г. И. Кустове „Уводне конструкције са менталним глаголима“ (стр. 62–75) посвећен је уводним (паратетичким) конструкцијама са менталним глаголима (*знать, понимать, верить* итд.), с циљем да се анализирају комуникативна и семантичко-синтаксичка својства два типа уводних конструкција — апелативна и модална. Према ауторки, апелативне конструкције укључују разнородне глаголе, фактитивне (*знаеш, понимаеш*), нефактитивне (*веришь, представляеш*), док модалне укључују углавном облике 1. лица глагола мишљења и знања (*думаю, полагаю, боюсь, надеюсь*). Р. Х. Мелиг у чланку „Глаголски вид и референцијални статус предикације (да-не питања)“ (стр. 76–91) прави разграничење између егзистенцијалних (општих) и експликативних (посебних) верификационих питања (да-не питања). Експликативна питања односе се на опис ситуације, на компоненту изреке (*dictum*) и проверавају тачност означавања ситуација чије се постојање претпоставља, док егзистенцијална питања признају само опште порицање.

Синтаксичка питања предмет су и рада С. П. Тимошенко „Још једном о спољњем посесору: поређење конструкција са дативом и предлогом *к*“ (стр. 92–103), која разматра случајеве синонимичности конструкција са дативом и предлогом *к* (*к*-конструкције). Показује да *к*-конструкција има своју семантику, што је посебно изражено када се комбинује са предикатима који у свом значењу немају компоненту ‘премештања’. У раду Е. В. Урисон „О једном типу руских таутолошких реченица (*Платье и платье, ничего особенного*)“ (стр. 104–114) анализирају се руске таутолошке реченице које се састоје од две формално идентичне именичке фразе, са везником *и* између (нпр. *Девушка и девушка (совершенно обычная)*). Истиче да таква структура представља фразеосхему или конструкцију: њено значење није „прости збир“ значења јединица које чине њен састав. Семантичка, синтаксичка и деривациона својства заједничка за видске парове емоционалних глагола *радовать* и *радоваться*, *обрадовать* и *обрадоваться* разматрају се у раду В. С. Храковского „Два пара глагола: *радовать* (нсв) и *радоваться* (нсв), *обрадовать* (св) и *обрадоваться* (св). Семантика и синтакса“ (стр. 115–130). Посебна пажња посвећена је питању негираних конструкција насталих помоћу глагола *обрадовать* и *обрадоваться*. Показује се да се у неким случајевима користи уобичајена контрадикторна негација, а у другим негација означава антонимично значење глагола.

Прозодијске карактеристике глагола анализирају се у раду „Прилог *давно* и видски облици глагола: подаци из звучног корпуса“ (стр. 131–141) у коме Т. Е. Јанко покушава да истражи хипотезу изнету пре двадесет година о томе да прилог *давно* у реченицама није тема (оно што је дато), већ компонента реме (оно што је ново) (нпр. Папа попуал эти часы *давно*). Наиме, рематичка поларност лексеме *давно* јавља се и у контекстима који означавају временску удаљеност догађаја од тачке посматрања, а то је често тренутак говорња. Ауторка наглашава да је, будући да се тренутно ради на формирању корпуса звучног говора, постало могуће тестирати ову хипотезу на обимном и реалном материјалу.

Друга тематска целина, „Теоријска семантика“, доноси девет радова из области теоријске семантике и лексикографије. Готово сви представљени радови грађу налазе у АСРЈА. Многи од аутора истичу чињеницу да се овај речник ради по принципу ослањања на традицију, али из критичког угла, а одступања од традиционалне методологије заснована су на резултатима савремених научних истраживања. Поглавље отвара рад

Б. Вимера „О синонимији и суплетивизму *несколько иначе, то есть* из угла основе“ (стр. 144–167). Како сам аутор напомиње, полазиште његовог истраживања представљају Апресјанови радови који се баве суплетивним односом међу разнокоренским лексемама који чине тројне парове (нпр. *стоит* — *цена/стоимость*). У поменутиим паровима јављају се по две, у одређеном степену, синонимичне лексеме, од којих је друга са глаголом повезана творбено, а прва није.

Два чланка имају за предмет семантику лексема које у српском језику припадају класи заменица, као и њихову лексикографску обраду. У првом од њих, „Механизми полисемије показних придева“ (стр. 168–179), О. Ј. Богуславска разматра механизам развоја полисемантичке структуре анафоричких придевских јединица *такой, иной, тот, тот*. Ауторка напомиње да њихова значења не настају по уобичајеним механизмима полисемије јер лексеме овог типа немају у свом основном значењу семантичке компоненте које могу послужити као материјал за метафоричке или метонимијске преносе. У наредном раду И. В. Галактионова разматра „Присвојне заменице *его, ее и их* у дескриптивном речнику“ (стр. 180–202). Овај рад представља резултат ауторкиног промишљања о поменутиим заменицама у току рада на АСРЈ. Како напомиње, лексичке јединице *его, ее и их* савремена морфологија сматра, заједно са заменицама *мой, твой, наш, ваш*, заменичким присвојним придевима. У истраживању полази од претпоставке да све наведене лексеме припадају истом лексикографском типу као и сви обични присвојни придеви или бар неки од њих. Ауторка се бави и неуједначеном обрадом присвојне заменице *ваш* са једне стране и заменица *его* и *ее* са друге. Из рада сазнајемо и да колектив АСРЈ има задатак да исправља уочене недоследности из првог издања АСРЈ у својеврсним мини-студијама, од којих једну она даје на овом месту.

А. А. Зализњак и Е. В. Падучева у коауторском раду „О лексеми *отнюдь*“ (стр. 203–218) из семантичко-синтаксичког угла говоре о употреби лексеме *отнюдь* која, како наводе, на први поглед делује да је застарела, али се прегледом Руског националног корпуса потврдило да овај прилог живи и у савременом језику, али да му се значење сузило, не јавља се самостално већ у конструкцији *отнюдь не*. И. Б. Левонтина у раду „Мала реч’ *ан*“ (стр. 253–264) испитује једну од „малих речи“, супротни везник *ан*, наводи типичне контексте у којима се употребљава, као и семантичке компоненте које носи. Овај везник није фреквентан у савременом језику и јавља се у конструкцији *ан нет*. Такође, ауторка напомиње колико је дефинисање „малих речи“ често захтевно за лексикографе.

Упоредивањем типова речника бави се М. Л. Каленчук у раду „Ортоепски речници руског језика: жанровски проблеми“ (стр. 219–233) те указује на постојање две врсте ортоепских речника руског језика, основних академских речника који су намењени лингвистички образованом читаоцу и речника намењених изворним говорницима који сумњају у правилан избор варијаната неке речи или у акценат (те су у такав речник укључене акцентолошке и фонемске варијанте, присуство/одсуство додатног акцента, као и било какве фонетске компресије и деформације речи у говорном току).

Рад Т. В. Крилове „Тврд споља, али нежан изнутра: полисемија лексема које означавају тактилне осећаје (*грубый, суровый, нежный, твердый, жесткий, мягкий*)“ (стр. 234–252) има за предмет полисемантичне придеве којима се примарно описују тактилни осећаји. Истиче се да код наведених придева преовладавају метафоричка значења над метонимијским, радијална полисемија над ланчаном, а тактилно значење најчешће је извориште нових значења. Ауторка наводи да код овог типа придева могућност ступања у антонимијски однос зависи од типа значења и налази да је придев *мягкий* семантички ближи придеву *нежный*, него *грубый* придевима *твердый* и *жесткий* (посебно у секундарним значењима). Е. В. Рахилина и В. А. Плунгјан у чланку „О глаголу *таиться*, његовим синонимима и дериватима“ (стр. 265–276), полазећи од дијакхронијске ситуације, испитују историју семантичког развоја архаичног глагола *таиться* и његових префиксалних деривата (*затаиться, притаиться, утаиться*). Анализа је показала да се значење овог глагола коришћеног у 18. и 19. веку битно разликује од његовог савременог

значења. Испитиван је и његов однос према квазисинонимима *прятаться* и *скрываться*, и утврђено је место сваког од њих на контролној скали. Како наводе аутори, овај глагол је савршен пример процеса стативизације (стабилизације), који је карактеристичан за многе глаголе који су у почетку описивали контролисане физичке радње, а потом је дошло до губљења елемента контроле и постепене замене живог агенса неживим или апстрактним.

Последњи рад у часопису, „Механизми лексичке полисемије: нека запажања о ‘Активном речнику’“ (стр. 277–294), дело је С. М. Толстој која скреће пажњу на чињеницу да АСРЯ, чији је уредник Ј. Д. Апресян, на нов начин поставља проблем лексичке полисемије, њеног системског карактера, типологије и механизма који су јој у основи. Наводи да је, у целини гледано, лексика са предметним значењем мање склона полисемији него што је то случај са лексемама које врше функцију предиката, где првенствено мисли на глаголе. Ово објашњава сложеност предикатске лексике и зависношћу семантике глагола од класа његових актаната.

Сама чињеница да су приказани радови писани у част великог јубилеја знаменитог руског лингвисте Ј. Д. Апресяна из пера неких од најзначајнијих савремених проучавалаца руског језика представља позив језичким стручњацима да се упознају са садржајем представљених бројева часописа. Такође, податак да су радови у Апресянову част сабрани у двотомном зборнику говоре о угледу и значају овог великог лингвистичког стручњака. Радови приказују нека од најновијих промишљања у научним областима синхронијског и дијахронијског проучавања руског језика, као и контрастивног проучавања руског и других језика, а свима су заједничка основа идеје и резултати које је у својим истраживањима износио Апресян. Посебно је инспиративна чињеница да велики део описаних радова има полазиште у грађи из *Активног речника руског језика*, а, како смо сазнали, неки од њих представљају и покушај да се исправе уочене недоследности у овом речнику, те су својеврсне мини-студије о одређеним лексемама. Базирање истраживања на грађи из речника потврђује већ познату чињеницу у науци о језику да лексикографске творевине представљају непресушан извор за сваковрсна промишљања о језику. Надамо се да ће овај кратак преглед радова послужити и домаћим славистима, као и језичким стручњацима из области србистике да пронађу корисне информације и, подстакнути њима, крену у нова семантичка и синтаксичка истраживања на материјалу српског језика, или пак у контрастивна језичка истраживања. Верујемо да ће међу овим разноврсним темама свако наћи неку себи интересантну и инспиративну.

ЛИТЕРАТУРА

- Апресян Юрий. *Интегральное описание языка и системная лексикография. Избранные труды*. Т. 2. Москва: Языки русской культуры, 1995.
- Апресян Юрий. «О Московской семантической школе». *Вопросы языкознания* 1 (2005): 3–30.
- АСРЯ: *Активный словарь русского языка*. Т. 1. А–Б, Отв. ред. акад. Ю. Д. Апресян. Москва: Языки славянской культуры, 2014.
- Богуславский Игорь, Иомдин Леонид, Крысин Леонид. «Академик РАН Юрий Дереникович Апресян (к 90-летию со дня рождения)». *Известия Российской Академии наук. Серия литературы и языка* 79/2 (2020): 103–108.
- Swadesh, Morris. “What is glottochronology?”. *The Origin and Diversification of Languages*. Joel Sherzer (ed.), London, 1972: 271–284.

Наташа М. Миланов
Институт за српски језик САНУ
natasa.milanov@isj.sanu.ac.rs